



БОЛГАРСЬКА МОВА — мова, що належить до південної групи слов'янських мов. Держ. мова **Болгарії**. Поширена також в Україні, Молдові, Росії, Казахстані, Румунії, Македонії, Сербії і Чорногорії, Албанії, Чехії, Угорщині, Греції, Туреччині, Австралії, Аргентині, США, Канаді. Б. м. має багато ознак, спільних з усіма слов'ян. мовами на всіх мовних рівнях, зокрема розподіл іменників за родами, наявність чергувань к-ч, г-ж, х-ш, видова кореляція з властивою болгар. дієслову послідовною суфіксал. імперфективацією тощо. Цілі тематичні групи лексики на позначення назв родин. зв'язків, тварин. й рослин. світу, небес. світил, явищ природи, дій, процесів, первісних уявлень про довкілля тощо, як от: болгар. братовчед — «двоюрідний брат», глава — «голова», ръка — «рука», пръст — «палець», устна — «губа», агне — «ягня», крава — «корова», ръж — «жито», чесън — «часник», звезда — «зірка», пера — «прати», гъст — «густий», дълбок — «глибокий» — та ін., мають генетично споріднені відповідники в ін. слов'ян. мовах. Від серед. 20 ст. у Б. м. спостерігаються спіл. з ін. слов'ян. мовами тенденції розвитку влас. лексики та засвоєння іншомов. елементів (напр., електорат, мас-медиа, приватизация, рейтинг, маркетинг, дефолт, мениджмънт, екшън, рекет та ін.).

Абетка Б. м. складається з 30-ти літер, якими позначаються 45 фонем — 39 приголосних та 6 голосних. Б. м. має найдавнішу серед слов'ян. мов писемну традицію, відлік якої починається зі створення у 2-й пол. 9 ст. Кирилом і Мефодієм слов'ян. абетки та перекладом грец. богослужбових книг. Найдавніші кириличні епіграфічні пам'ятки: напис боярина (чергубілі) Мостича (серед. 9 ст.), Добруджанський напис (943), напис болгар. царя Самуїла (993). В історії Б. м. розрізняють такі періоди: дописемний, давньоболгарський (9–11 ст.), середньоболгарський (12–13 ст.), новоболгарський (від 14 ст.).

Серед типол. особливостей Б. м., якими вона виокремлюється з середовища ін. слов'ян. мов, у фонетиці є рефлекс праслов'ян. *tj, *dj > щ (шт), жд (напр., *batja > баша [башта] «батько», *гъджа > ръждă «іржа»); у морфології - збереження осн. дієслів. часів, успадкованих із давньоболгар. мови, відсутність відмінк. системи (руйнування якої відбулося у 12–13 ст.), аналітизм, що розвинувся шляхом граматикалізації прийменника *на* (та ін. прийменників), розширення функцій знахід. відмінка й набуття ним заг. форми, що особливо яскраво простежується в сучас. Б. м. серед іменників жін. роду однини; обмеження вживання інфінітива та заміна його конструкцією *да* з дієсловом теперіш. часу (каквô искаш да купиш «що хочеш купити»); випадки одночасного вживання короткої та повної форм

особового займенника або іменника в ролі додатка (него го няма — «його немає», Драган го няма — «Драгана немає»); розвиток категорії означеності — постпозитив. членної форми (артикля) шляхом приєднання вказівного займенника до іменникових, а згодом і прикметникових форм, який поступово набув граматич. ознаки (човек — човекът, човека, младия(т) човек); виникнення переповідного способу (новоболгар. період) для всіх (дев'яти) дієслів, часів унаслідок турец.-болгар. дивергент. процесів (те щели да заминат утре — «вони, мовляв, поїдуть завтра»).

Початок болгар. граматич. та лінгвіст. традиції покладено твором Неофіта Рильського «Болгарська граматика, сега перво сочинена» (Крагуевац, 1835), в якій розглядаються питання запозичення з турец. та грец. мов, функціонування відмінк. форм на фоні тенденцій до їх зникнення. Невдовзі з'являються нові підручники з граматики Б. м., автори яких — Н. Бозвелі, І. Момчілов, І. Богоров, Х. Павлович, Д. і К. Цанкови, І. Груєв та ін. — хоч і були прихильниками різних течій щодо шляхів розвитку літ. Б. м., способів кодифікації та правопису, однак сприяли розвитку болгар. мовознавства. Його остаточне оформлення як самост. наук. дисципліни пов'язані з дослідженнями О. Теодорова-Балана, Я. Милетича, Б. Цонева, Д. Матова, С. Младенова, С. Романського. У 2-й пол. 20 ст. значний внесок у розвиток болгар. мовознавства зробили Я. Андрейчин, К. Попов, В. Георгієв, Ст. Стоянов, П. Пашов, К. Мирчев, Ст. Стойков, М. Янакієв, В. Станков та ін. Етапним явищем був вихід академ. дослідж. «Граматика на съвременния български книжовен език. Фонетика. Морфология. Синтаксис» (т. 1–3, София, 1982–83).

Залежно від сучас. вимови прадавнього ё- широкого (старослов'ян. ѣ) традиційно болгар. говірки поділяються на східні, в яких цей звук рефлексується через 'а (я), що чергується з е (старослов'ян. бѣль > бял — бели, снѣгъ > сняг — сегове) та західні, де відбувається перехід в е (бѣль > бел, снѣгъ > снег, хѣбъ > хлеб). Сх. говірки поділяються на мізійські, балканські та родопські; західні — на пн.-зх., пд.-зх. та перехідні говірки. Діалектні ареали Б. м. представлено в діалект. атласах: «Български диалектен атлас» (т. 1–4, 1964–81), Іванов Й. «Български диалектен атлас. Българските говори в Егейска Македония» (1975), Божков Р. «Български диалектен атлас. Северозападни български говори в Цариградско и Босилеградско» (1986; усі — София).

Літературна Б. м. склалася на основі болгар.-солун. діалекту. Створена для потреб Церкви і держави, згодом набула поширення в Пн.-Сх. Болгарії, де розвивалася під впливом місц. говірок та грец. мови,

одночасно віддаляючись як писемний варіант Б. м. від розмовної стихії. На поч. 19 ст. поступово відбувалося природне переростання Б. м. в нац. літ. мову, в оформленні якої брав участь увесь діалект. масив, у якому консолідаційна роль належала пн.-сх. балкан. говіркам. Значний вплив на розвиток Б. м. мала церковнослов'янська традиція, авторитет творів болгар. книжників-будителів П. Хілендарського, С. Врачанського, П. Берона, Й. Кирчовського, К. Пейчіновича, а також дамаскин. література, в якій відчутний елемент живої розмов. мови, що зазнала протягом століть істотних змін. Значним був вплив російської (особливо на формування стилю) та ін. слов'ян. мов; на збагачення наук. й культур. шару лексики впливали зх.-європ. мови. Процес розбудови літ. Б. м. тривав понад століття. Її норми закріпилися у творах Л. Каравелова, Х. Ботева, І. Вазова, П. Славейкова, у працях І. Момчілова, І. Богорова, братів Цанкових, І. Груєва та ін.

Значний внесок у вивчення Б. м. зробив академік С. Младенов, автор ґрунтов. праць «История на българския език» (1929, перекл. з нім. видання 1919), «Български тълковен речник с оглед към народните говори» (1930–51), «Българският език в светлината на балканистиката» (1939), «Етимологически и правописен речник на българския книжовен език» (1941) та ін. численних досліджень про минуле й сучасне Б. м. Творча спадщина академік Б. Цонєва, що включає праці з діалектології та історії («История на български език», т. 1, 1919; т. 2, 1934; т. 3, 1937), лексикології, акцентології, мовних контактів з угорцями, зі слов'ян. та балкан. народами, також сприяла розвиткові болгар. мовознавства.

Б. м. в Україні, функціонуючи переважно в усній формі, ізольовано від мовних процесів у Болгарії, виконуючи соц.-комунікат. та консолідаційну роль для болгар. спільноти, сприяла (за участі писемної форми) виникненню бессараб. койне — наддіалектної (не-стандартизованої) форми спілкування. Зазнала відчут. впливу з боку укр. та рос. (перш за все літ.) мов. З початком демократизації суспільства в місцях проживання болгар Б. м. вивчають в школах, нею друкують газети («Роден край», від 1989, додаток Б. м. до «Голосу України»; «Україна: българско обозрение», від 2001), оригінал. твори болгар. класиків, місц. поетів та прозаїків.

Писем. варіант Б. м. в Україні поступово вступив у суперечність із чинними в Болгарії нормами літ. мови, що змусило прийняти новий правопис (1930), знач. мірою побудов. на фонет. принципі (Аджаров П. «Учебник по правописание и граматика за втора година на обучение», Х.; К., 1932; Дринов Д. «Учебник по български език за VII година на обучението», Х.; К., 1932). Наприкінці 30-х рр. вивчення Б. м. в школах України було припинено. Вивчення Б. м. в Україні розпочато виданням монографії М. Державіна «Болгарские

колонии в России. Т. 1. Таврическая, Херсонская и Бессарабская губ.: Мат. по славянской этнографии. Т. 2. Язык. Обзор говоров. Общие итоги, выводы и наблюдения. Тексты», София, 1914–15), у якій зроблено доклад. опис говірок Бессарабії (виділено як типові чушмелійську, болгар. та шикерлій. говірки східноболгарських діалектів), Таврії (виділено терновську говірку західноболгар. діалектів) та Криму. У 30-х рр. проблематику переселен. говірок досліджував С. Бернштейн, який надрукував нарис про розвиток літ. Б. м. в додатку до «Болгарської граматики» Д. Дринова, а також розвідку про фонет. особливості говірки найстарішого поселення болгар у с. Вільшанка Кіровоград. обл. («Наук. записки Одес. пед. інституту», 1939, т. 1). У повоєн. час під керівництвом С. Бернштейна проводились польові дослідження болгар. говірок, за його редакцією видавалася серія «Статьи и материалы по болгарской диалектологии» (1949–62), «Атлас болгарских говоров в СССР» (т. 1–2, 1958, співавт.). Знач. внесок у вивчення Б. м. зробили І. Буніна (говірки вільшан. болгар), Г. Венедиктов, В. Журавльов (говірки сіл Криничне та Кам'янка Одес. обл.), Є. Зеленіна (регіонал. лексика Суворов. говірки Одес. обл., питання діалект. лексикографії), О. Чешко (говірка с. Лощинівка Одес. обл., узагальнені спостереження над типологією говірок, їх класифікацією). Від 2-ї пол. 20 ст. дослідж. Б. м. набувають нових напрямів, пов'язаних із міжмов. контактами (Москаленко А. «Словник діалектизмів українських говірок Одеської області», 1958; Дроздовський В. «Болгаризми в українських говірках південнобессарабського Примор'я», 1961; Ващенко В. «Переселенські говірки як джерело вивчення міжмовних контактів», 1965; Ніколаєвська Т. «О русско-болгарских и украинско-болгарских языковых контактах», 1969; Баранник Л. «Болгаризмы в русских говорах Одесской области Украинской ССР», 1984; Гриценко П. «Болгарські лексичні елементи в українських говірках», 1988; Стоянов І., Стоянова Е., Дадіверін І. «Мова болгар України в її усній та писемній формі», 2002); зі змінами в словниковому складі внаслідок міжмовної взаємодії (Косек Н. «Лексикална інтерференція в болгарските говори върху територията на Украинската ССР», 1973); з експлікацією відносної стійкості щодо збереження стародав. лексики (Стоянов І. «Старослов'янські лексичні елементи в болгарських говірках»); з дослідженням регіонал. ономастики (Карпенко Ю. «Топонимия болгарских сел Одесской обл.: Вопросы топонимического воздействия языков», 1977; Колесник В. «Болгарская антропонимия Юга Украины», 1984; Карпенко Ю., Сергєєв Ф., Смольська А., Колесник В. «Инославянские компоненты в топонимической системе юга Украины», 1993); з аналізом функціонування писемної Б. м. у Бессарабії і Таврії, її становленням, тенденціями розвитку, прагненням до унормування (Стоянова Е. «З історії нормування болгарської мови в Україні», 1993). З'являються моногр. описи окремих

говорок у серії «Българските говори в Украйна. Ономастика. Говор. Словарь» (2001).

Рекомендована література

1. Мирчев К. Историческа граматика на българския език. София, 1958;
2. Тилков Д., Бояджиев Т. Българска фонетика. София, 1977;
3. Андрейчин Л. Основна българска граматика. София, 1978;
4. Велчева Б. Праславянски и старобългарски фонетични изменения. София, 1980;
5. Старобългарски речник. Встъпителен том. София, 1984;
6. Георгиев В. Проблеми на българския език. София, 1985;
7. Байчев Б., Виденов М. Социолінгвистично проучване на град Велико Търново. София; 1988;
8. Иванчев Св. Българският език – класически и екзотичен. София, 1988;
9. История на новобългарския книжовен език. София, 1989;
10. Виденов М. Съвременната българска градска езикова ситуация: Методически и теоретически проблеми на нейното проучване. София, 1991;
11. Граматика на старобългарския език. София, 1991;
12. Младенов М. Българските говори в Румъния. София, 1993;
13. Пачев А. Малка енциклопедия по социолінгвистика. Плевен, 1993;
14. Българска диалектология. София, 1993;
15. Пашов П. Практическа българска граматика. София, 1994;
16. Цанков К. Социолінгвистика и речев етикет. Велико Търново, 1994;
17. Българистични студии. София, 1995;
18. Правописен речник на съвременния български език. София, 1995;
19. Бояджиев Т., Куцаров И., Пенчев И. Съвременен български език. София, 1998;
20. Пенчева М. Човекът в езика. Езикът в човека. София, 1998;
21. Диалектология и лингвистична география. София, 1999;
22. Иванова-Мирчева Д., Харалампиев И. История на българския език. Велико Търново, 1999;
23. Българският език през XX ст. София, 2001.

І. А. Стоянов

Бібліографічний опис:

Болгарська мова / І. А. Стоянов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-36710>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).